تجربه‌های والدین دانش‌آموزان با نیازهای ویژه از مشکلات آموزش در دوران کرونا

دکتر الهام توکلی[۱] و دکتر سارا یداللهی[۲]

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۷/۱۲ تجدیدنظر: ۱۳۹۹/۱۰/۱۶
پذیرش نهایی: ۱۴۰۰/۲/۲۶

چکیده

هدف: هدف پژوهش حاضر، بررسی ادراک تجربه‌های والدین دانش‌آموزان با نیازهای ویژه از مشکلات آموزش در دوران کرونا بود تا با تکیه بر شناسایی این مشکلات آموزشی بتوان نسبت به کاهش آنها مبادرت کرد. **روش**: روش پژوهش در قالب کیفی و از نوع پدیدارشناسانه است. از این رو از بین والدین دانش‌آموزان با نیازهای ویژه ۱۴ نفر به شیوهٔ نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شدند تا به حد اشباع داده‌ها رسیدیم و با آنها مصاحبهٔ نیمه ساختار یافته انجام شد. گفت‌وگوها با استفاده از روش هفت مرحله‌ای کلایزی تجزیه و تحلیل شدند. **یافته‌ها**: یافته‌های به دست آمده از این پژوهش نشان دادند که عوامل ایجادکنندهٔ مشکلات آموزش در دوران کرونا برای این گروه از دانش‌آموزان را می‌توان در ۳ مضمون کلی مسائل مربوط به امکانات، مسائل مربوط به نگرش و مشکلات آموزش والدین و معلمان تقسیم‌بندی کرد. **نتیجه‌گیری**: پژوهش حاضر نشان داد با بررسی تجربهٔ والدین دانش‌آموزان با نیازهای ویژه از مشکلات آموزش دوران کرونا می‌توان تا حد امکان با تغییر نگرش‌ها، آموزش مناسب و فراهم آوردن امکانات، بستر مناسبی برای شکوفایی توانایی‌ها و استعدادهای این گروه از دانش‌آموزان فراهم کرد. در پایان مقاله بر پایهٔ نتایج پژوهش، پیشنهادهای لازم ارائه شده است.

واژه‌های کلیدی: *تجربه‌های والدین، دانش‌آموزان با نیازهای ویژه، کرونا*

۱. **نویسنده مسئول**: استادیار سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، تهران، ایران
۲. استادیار سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، تهران، ایران

Experiences Regarding Educational Issues During the Corona in Students with Special Needs' Parents

Elham Tavakoli, Ph.D., Sara Yadollahi, Ph.D.

Received: 10. 3.2020 Revised: 01.5.2021
Accepted: 05. 16.2021

Abstract

Objective: The research's aim was to study parent's experiences regarding educational problems in Coronavirus pandemic for students with special needs. Identifying these problems may lead to reducing them. **Method**: The research method was qualitative and phenomenological. Therefore, 14 parents of students with special needs were selected by purposive sampling method. Data gathering continued until data saturation level was reached. Dialogues were analyzed using Colaizzi's seven-step method. **Results**: The findings of this study showed that the factors that cause educational problems during the Coronavirus pandemic for this group of students can be categorized in 3 general contexts: issues related to facilities, issues related to attitudes and educational problems of parents and teachers. **Conclusion**: The present study showed that, it is possible to provide a suitable platform for developing and nourishing the abilities and talents of this group of students by changing attitudes, appropriate training and providing facilities. At the end of the article, based on the research results, the necessary suggestions and implications were discussed.

Key Words: *parent's experiences, students with special needs, Corona*

1. **Corresponding author:** Assistant Professor, Organization for Educational Research and planning Tehran, Iran. **Email:** elhamtavakoli1988@gmail.com
2. Assistant Professor, Organization for Educational Research and planning Tehran, Iran

[Downloaded from mail.joec.ir on 2026-10-22]

[DOR: 20.1001.1.16826612.1400.21.2.9.9]

آمارهای جهانی نشان می‌دهند که حدود ده درصد جمعیت هر کشور را افراد با نیازهای ویژه تشکیل می‌دهند. این گروه از دانش‌آموزان از چشم‌انداز آموزشی گروهی هستند که برای دستیابی به بالاترین میزان توانایی‌های خود به آموزش ویژه نیاز دارند (کرک، گالاگر و کولمن، ۱۳۹۵). به استناد بند «ث» قانون جامع حمایت از معلولین (۱۳۹۷)[1] به منظور ایجاد محیط بدون مانع و قابل دسترس و نیز فراهم‌سازی فرصت‌های برابر در برخورداری از امکانات زندگی و اجتماعی و آموزشی، دسترسی به منابع مناسب و ارتباطی، یکی از حقوق قانونی و مطالبهٔ به حق دانش‌آموزان با نیازهای ویژه است که باید از طریق دستگاه‌های دولتی و نهادهای غیر دولتی مرتبط، پیگیری شود. نگاهی کوتاه به آمار کل دانش‌آموزانی که در حال حاضر زیر پوشش آموزش و پرورش استثنایی قرار دارند، بیانگر این حقیقت است که امروزه فقط نیم درصد از کل این دانش‌آموزان، از برنامه‌های آموزش ویژه برخوردارند و سایر آنها در مدارس عادی جای‌دهی می‌شوند یا به مدرسه نمی‌روند. به گزارش سازمان آموزش و پرورش استثنایی کشور، بیش از صد و پنجاه هزار دانش‌آموز استثنایی در هزار و پانصد و شصت مدرسهٔ استثنایی در کشور در حال تحصیل هستند. از این تعداد هفتاد و هشت هزار نفر در مدارس خاص تحصیل می‌کنند و هفتاد هزار نفر در آموزش‌های تلفیقی حضور دارند (سازمان آموزش و پرورش استثنایی کشور، ۱۳۹۷).

دانش‌آموزان با نیازهای ویژه و خانواده‌های آنان، ویژگی‌های منحصربه‌فردی دارند و به همین دلیل گاه در جامعه و مدرسه با مشکلاتی مواجه هستند. برنامه‌های آموزشی باید با نیازهای کودکان سازگار باشند و این کودکان باید حمایت‌های آموزشی مختلفی را در زمینهٔ برنامهٔ درسی منظم و نه یک برنامهٔ درسی متفاوت، دریافت کنند (یو و پارک، ۲۰۲۰). به استناد اصل یازده از اصول ناظر بر برنامه‌های درسی و تربیتی در برنامهٔ درسی ملی جمهوری اسلامی ایران نیز، برنامه‌های درسی و تربیتی باید برای تمام دانش‌آموزان (عادی، دانش‌آموزان با نیازهای ویژه و استعدادهای درخشان) به صورت به هم پیوسته و یکپارچه طراحی و تدوین شود (سند برنامهٔ درسی ملی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۱). این برنامه‌ها باید با رعایت انعطاف، با نیازهای هریک از گروه‌های دانش‌آموزان با نیازهای ویژه منطبق و سازگار شوند (یو و پارک، ۲۰۲۰).

مدرسه‌های عادی و حتی استثنایی ما بیشترین تأکید را بر آموزش خواندن، ریاضی و علوم قرار می‌دهند و جنبه‌های مهم دیگر به فراموشی سپرده می‌شوند درحالی‌که امروزه تاکید زیادی بر آموزش دروس کارکردی و مهارت‌های زندگی در قرن بیست و یک به دانش‌آموزان وجود دارد (مرکز آموزش و پژوهش بین‌المللی برای آموزش روستایی یونسکو؛ موسسهٔ فناوری اطلاعات در آموزش یونسکو و موسسهٔ یادگیری هوشمند دانشگاه پکن، ۲۰۲۰). این در حالی است که کتاب‌های درسی دانش‌آموزان تناسب اندکی با جریان زندگی انسانی در قرن جاری دارند.

به دنبال همه‌گیری ویروس کرونا، مدارس در سراسر دنیا بسته شده‌اند. یونسکو مدعی است از بیست و پنج مارچ که مدارس بسته شدند، یک میلیارد و پانصد و بیست و چهار میلیون و ششصد و چهل و هشت هزار و هفتصد و شصت و هشت یادگیرنده از فرایند یادگیری عادی خارج شده‌اند. این امر موجب شد تا همه روزه معلم‌ها، والدین و سیاست‌گذاران آموزشی به دنبال راه‌هایی جایگزین برای آموزش مدرسه محور باشند تا بتوانند منابع و شرایطی فراهم کنند تا نیازهای فراگیران و دانش‌آموزان را پاسخ دهند. در این شرایط به رویکردهای خلاقانه‌ای نیاز بود که پاسخ‌گوی نیازهای آموزشی تمامی دانش‌آموزان از جمله دانش‌آموزان با نیازهای ویژه باشد. پیشرفت فناوری فرصت‌های بسیار ارزشمندی را در اختیار دست اندرکاران تعلیم و تربیت قرار داده است تا با استفاده از فضای مجازی،

[Downloaded from mail.joec.ir on 2026-10-22]

[DOR: 20.1001.1.16826612.1400.21.2.9.9]

موقعیتی شبیه فضای آموزشی کلاس درس را برای دانش‌آموزان فراهم نمایند و وقفه‌ای در فرایند آموزش ایجاد نشود (مرکز آموزش و پژوهش بین‌المللی برای آموزش روستایی یونسکو؛ موسسهٔ فناوری اطلاعات در آموزش یونسکو و موسسهٔ یادگیری هوشمند دانشگاه پکن، ۲۰۲۰؛ پترتو، ماسالا و ماسالا؛ ۲۰۲۰)؛ بنابراین با وجود وقفه‌هایی کوتاه، به طور کلی آموزش دانش‌آموزان با آسیبی جدی مواجه نشد اما در مورد دانش‌آموزان با نیازهای ویژه چه اتفاقی افتاد؟ ما نمی‌توانیم با چاره‌اندیشی‌های موقت موفقیتی در آموزش آسیب‌پذیرترین قشر جامعه کسب کنیم.

تقریباً از سال ۲۰۰۲ به مرور کشورها بحث آموزش از راه دور، آموزش الکترونیکی و مجازی حال چه به صورت آفلاین یا آنلاین را پیگیری کردند و تولیداتی نیز داشتند. بنابراین در این کشورها آمادگی برای واکنش به کرونا بیشتر بود؛ پذیرش تغییر عموماً سخت است و تغییر واقعی عموما در بحران روی می‌دهد. از این نظر کرونا را می‌توان یک فرصت تلقی کرد. آموزش در دوران کرونا تمامی معلمان و مربیان را به تجدیدنظر در ماهیت برنامهٔ درسی خود فراخواند و آنها را به سمت انعطاف‌پذیری و تغییر ترغیب کرد هرچند که معلمان فشار بیشتری را متحمل شدند (پتری و همکاران، ۲۰۲۰). معلمان طی این دوره خدمات خانگی ارائه می‌دهند و فیلم‌هایی را برای دانش‌آموز خود ضبط و ارسال می‌کنند تا برای خانواده‌ها و دانش‌آموزان حمایتی فراهم کنند. برخی معلمان از طریق شبکه‌های اجتماعی، پیامک، تلفن و ایمیل با والدین در ارتباط هستند و آنان را راهنمایی می‌کنند (یازکیر و گارگار، ۲۰۲۱).

سازمان آموزش و پرورش استثنایی با ارسال درسنامه به منازل و مدارس و به‌کارگیری ظرفیت هفتصد و چهل و یک مرکز مشکلات ویژهٔ یادگیری و شانزده مرکز مشاوره، خانواده‌ها را هدف قرار داد تا تحت آموزش قرار بگیرند؛ همچنین بیست و پنج هزار ساعت آموزش و مشاورهٔ تلفنی به نود هزار نفر از اولیا ارائه شد. راهبردها غالبا بدون استفاده از فناوری و شامل مبادلهٔ منابع، بسته‌های آموزشی، پروژه‌ها و تکالیف کتبی بودند (سازمان آموزش و پرورش استثنایی کشور، بی‌تا).

والدین دانش‌آموزان با نیازهای ویژه نیز به دنبال راه‌هایی برای حمایت از فرزندان‌شان در خانه هستند؛ آموزش در خانه، یکی از شیوه‌های آنان برای برآوردن نیازهای آموزشی فرزندان‌شان است. این کار چالش زیادی در ایجاد تعادل میان کار خود و آموزش فرزند ایجاد می‌کند. با وجود دشواری‌های فراوان به نظر می‌رسد محتواهای آنلاین می‌توانند برای این گروه متناسب‌سازی شده و مفید واقع شوند. یکی از مهم‌ترین کارهایی که والدین و معلمان باید برای دانش‌آموز با نیازهای ویژه در بحث آموزش در خانه انجام دهند، فراهم کردن یک برنامهٔ منظم است که با داشتن چهارچوبی قابل پیش‌بینی در این روزهای غیرعادی به احساس بهتر و امنیت دانش‌آموز کمک می‌کند. اغلب این دانش‌آموزان از برنامه‌های مصور دیداری استقبال می‌کنند (توکلی و یدالهی، ۲۰۲۱).

از آنجا که این شرایط ویژه، والدین، معلمان و خدمات آموزشی را در سطحی گسترده تحت تاثیر قرار داد و نقش والدین را در ارائهٔ خدمات آموزشی به فرزندان‌شان بیشتر کرد، ادراک تجارب آنان از خدمات موجود و ارائه شده و خلاهای موجود، گامی اساسی در پر کردن این خلاها و در نتیجه ارائهٔ خدمات مطلوب و مناسب برای این گروه است لذا در مقالهٔ حاضر، به بررسی تجارب والدین از مشکلات آموزشی این دوران پرداخته است.

روش

پژوهش حاضر در قالب روش کیفی و از نوع رویکرد پدیدارشناسی به منظور درک تجربهٔ زیستهٔ والدین دانش‌آموزان با نیازهای ویژه از مشکلات آموزش در دوران کرونا انجام شد. جامعهٔ آماری پژوهش، کلیهٔ والدین دانش‌آموزان با نیازهای ویژه هستند که نتیجهٔ این پژوهش به آنان قابل تعمیم است و طی دوران

[Downloaded from mail.joec.ir on 2026-10-22]

[DOR: 20.1001.1.16826612.1400.21.2.9.9]

کرونا با چالش‌های آموزش آنلاین و از راه دور طرف بوده‌اند. روش نمونه‌گیری، روش هدفمند بود و تا زمان اشباع داده‌ها ادامه پیدا کرد. تحلیل انجام شده در این پژوهش از نوع پدیدارشناسی توصیفی کلایزی است و مراحل تحلیل محتوای آن در جدول ۱ آمده است (سیگارودی و همکاران، ۱۳۹۱):

جدول ۱. مراحل تحلیل محتوای کلایزی

مرحله	شرح تحلیل
۱	خواندن دقیق تمام توصیف‌ها و یافته‌های مهم شرکت‌کنندگان
۲	استخراج عبارت‌های بااهمیت و جمله‌های مرتبط با پدیده
۳	مفهوم‌بخشی به جمله‌های مهم استخراج شده
۴	مرتب‌سازی توصیف‌های شرکت‌کنندگان و مفاهیم مشترک در دسته‌های خاص
۵	تبدیل تمام عقیده‌های استنتاج شده به توصیف جامع و کامل
۶	تبدیل توصیف کامل پدیده به یک توصیف واقعی خلاصه و مختصر
۷	مراجعه به شرکت‌کنندگان برای روشن کردن ایده‌های به دست آمده و اعتباربخشی به یافته‌ها

دربارهٔ فرایند تحلیل داده‌ها در بخش کیفی باید گفت که نخست با تفکیک متن مصاحبه به عناصر داخل خطوط یا پاراگراف‌ها، مفاهیم استخراج شدند. در مرحلهٔ بعدی با استفاده از کدگذاری محوری، مفاهیم در قالب مقوله‌های بزرگتری قرار گرفتند و سعی شد که مقوله‌ها در قالب دسته‌های بزرگ مفهومی طبقه‌بندی شوند. در این مرحله نخست مقولهٔ اصلی تعیین شد. سپس سایر مقوله‌ها دسته‌بندی شدند. در پژوهش حاضر برای به دست آوردن داده‌های پژوهش از شیوهٔ مصاحبهٔ نیمه ساختاریافته بهره گرفته شد و به همین دلیل در ارتباط با مشکلات آموزشی دانش‌آموزان با نیازهای ویژه در دوران کرونا، تعدادی سؤال در ارتباط با موضوع پژوهش مطرح شد. سپس در فرایند مصاحبه، سؤال‌های فرعی دیگری برای درک بهتر پاسخ‌ها پرسیده شد و تلاش بر این بود که شرکت‌کنندگان بیشتر به بیان مسائل مربوط با پژوهش بپردازند. در مصاحبهٔ نیمه ساختاریافته، شرکت‌کنندگان می‌توانند بر تجربه‌های خود دربارهٔ موضوع دلخواه بحث کنند (عابدی، ۱۳۸۹). مدت زمان مصاحبه‌ها از بیست تا پنجاه دقیقه متغیر بود. در ابتدا اطلاعات جمعیت شناختی مشارکت‌کنندگان گرفته شد. مصاحبه‌ها در یک جلسه و با استفاده از اپلیکیشن ضبط صدا ضبط و پس از آن کلمه به کلمه روی کاغذ پیاده شد. پس از ایجاد محیطی مناسب به مشارکت‌کنندگان توضیح داده شد که اصول اخلاقی مانند رازداری و امانت‌داری، حفظ گمنامی و محرمانه بودن اطلاعات رعایت می‌شود و سپس از آنها رضایت آگاهانه گرفته شد. مصاحبه با طرح سؤال «تجربهٔ خود در ارتباط با مشکلات آموزشی فرزندتان در هنگام تعطیلی مدارس در دوران کرونا را بیان کنید» آغاز شد. برای درک بهتر و رفع ابهام در پاسخ‌های مصاحبه شوندگان، سؤال‌ها تکرار و سؤال‌های بیشتری در این خصوص پرسیده می‌شد.

مشارکت‌کنندگان پژوهش حاضر چهارده نفر از والدین دانش‌آموزان با نیازهای ویژه بودند. در این مطالعه پس از پایان یافتن سیزده مصاحبه، داده‌ها اشباع شد و با احتساب یک مورد بیشتر، حجم نمونه چهارده نفر در نظر گرفته شد. در فرایند پژوهش به همهٔ شرکت‌کنندگان اعلام شد که می‌توانند در صورت تمایل نداشتن برای ادامهٔ شرکت در مصاحبه انصراف بدهند. ابزار جمع‌آوری اطلاعات در این پژوهش، مصاحبه بود زیرا در مصاحبه اطلاعات شخصی‌تر و دقیق‌تری را می‌توان با مطرح کردن سؤال‌های تازه برای روشن کردن پاسخ‌های قبلی به دست آورد. گابا و لینکن برای پژوهش‌های کیفی معیارهای اعتبار را معادل روایی درونی، انتقال را معادل روایی بیرونی، اعتماد را معادل پایایی و تأیید را معادل عینیت در پژوهش‌های کمّی می‌دانند. آنها علاوه بر این معیارها، معیار اصالت را به عنوان یکی از معیارهای دیگر برای

[Downloaded from mail.joec.ir on 2026-10-22]

[DOR: 20.1001.1.16826612.1400.21.2.9.9]

ارزشیابی پژوهش‌های کیفی تلقی می‌کنند (نوری و مهرمحمدی،۱۳۹۰). بنابراین در این پژوهش:

۱. مطابقت توسط اعضا[۲] انجام شد؛ مشارکت‌کنندگان یافته‌های نهایی مطالعه، روند تحلیل و زیرگروه‌های به دست آمده را بازبینی کرده و دربارهٔ آنها نظر خود را بیان نمودند.

۲. بازنگری توسط همکاران[۳] صورت گرفت؛ سه تن از همکاران آشنا با گروه‌های دانش‌آموزان با نیازهای ویژه، فرایند تحلیل و نتایج را بررسی کرده و نظر خود را اعلام کردند.

۳. مثلث‌سازی پژوهشگر[۴] انجام شد؛ دست‌اندرکار بودن بیش از یک پژوهشگر برای جمع‌آوری، تجزیه، تحلیل یا تفسیر داده‌ها، از سایر شیوه‌های ارتقای اعتبار این مطالعه بود.

یافته‌ها

در این پژوهش چهارده نفر از والدین دانش‌آموزان با نیازهای ویژه بر اساس معیارهای ورود به پژوهش وارد مطالعه شده و مورد مصاحبه قرار گرفتند. حداقل سن شرکت‌کنندگان بیست و پنج و حداکثر سن آنان چهل و یک سال بود؛ میانگین سن شرکت‌کنندگان ۳۱/۷ سال بود و مشاغل مختلفی داشتند. اطلاعات جمعیت‌شناختی آنان در جدول ۲ ارائه شده است.

جدول ۲. اطلاعات جمعیت‌شناختی

ردیف	سن	وضعیت تاهل	تعداد فرزند	تحصیلات	شغل	نوع معلولیت فرزند
۱	۲۶	متاهل	۱	دیپلم	خانه‌دار	اتیسم
۲	۲۸	متاهل	۱	کارشناسی	آزاد	اختلال یادگیری
۳	۳۱	متاهل	۱	دیپلم	خانه‌دار	هوش مرزی
۴	۳۷	متاهل	۲	زیر دیپلم	خانه‌دار	بیش‌فعالی
۵	۲۹	متاهل	۱	کارشناسی	آزاد	اختلال ارتباطی
۶	۳۰	مطلقه	۱	کارشناسی	کارمند	اختلال یادگیری
۷	۲۹	متاهل	۱	کارشناسی	حسابدار	بیش‌فعالی
۸	۳۹	متاهل	۲	دیپلم	خانه‌دار	کم‌توانی ذهنی
۹	۴۱	متاهل	۳	دیپلم	خانه‌دار	کم‌توانی ذهنی
۱۰	۲۵	متاهل	۱	دیپلم	خانه‌دار	اتیسم
۱۱	۴۰	متاهل	۱	دکترا	معلم	کم‌شنوایی
۱۲	۳۷	مطلقه	۱	کارشناسی ارشد	کارمند	جسمی حرکتی
۱۳	۲۹	متاهل	۱	کارشناسی	آزاد	اختلال ارتباطی
۱۴	۳۳	متاهل	۲	کارشناسی	خانه‌دار	اختلال یادگیری

در این بخش عوامل زمینه‌ساز مشکلات آموزشی دانش‌آموزان با نیازهای ویژه در دوران کرونا در سه حیطهٔ اصلی مشکلات ناظر بر آموزش ناکافی، امکانات و مسائل نگرشی ذکر شده‌اند. در جدول زیر این حیطه‌های کلی و موارد زیر مجموعه‌شان نمایان هستند؛

حیطه‌های اصلی مشکلات تجربه شده	مصداق‌های ذکر شده توسط والدین
آموزش ناکافی	• سواد رسانه‌ای پایین والدین • سواد رسانه‌ای پایین معلمان • کاهش کیفیت آموزش
امکانات	• عدم دسترسی تمامی دانش‌آموزان با نیازهای ویژه به ابزارهایی نظیر تلفن‌های هوشمند، رایانه‌ها و تبلت‌ها • عدم دسترسی بسیاری از این دانش‌آموزان به اینترنت و هزینهٔ بالای آن • مشکلات شبکهٔ شاد در رابطه با دانش‌آموزان با نیازهای ویژه • کمبود منابع دیجیتال نظیر وب‌سایت‌ها و اپلیکیشن‌های مناسب • محدود شدن یادگیری از راه عمل
مسائل نگرشی	• لحاظ نشدن دانش‌آموزان با نیازهای ویژه و تفاوت‌هایشان در برنامه‌های شبکهٔ آموزش مثل نبود رابط ناشنوایان یا زیرنویس • مسئولیت‌ناپذیری معلمان در قبال آموزش دانش‌آموزان با نیازهای ویژه

[Downloaded from mail.joec.ir on 2026-10-22]

[DOR: 20.1001.1.16826612.1400.21.2.9.9]

در ادامه، هریک از موارد ذکر شده توضیح داده شده است.

۱. مشکلات ناظر بر آموزش ناکافی: آموزش دانش‌آموزان با نیازهای ویژه به شناخت دقیق ویژگی‌های این گروه و آشنایی با شیوه‌های تدریس متناسب با این ویژگی‌ها بستگی دارد. با تغییر سبک آموزش و آموزش آنلاین یا از راه دور، آشنایی با این شیوه‌ها و ابزارهای مورد استفاده برای آنها از جمله رسانه‌های دیجیتال بر این موارد افزوده می‌شود. زیرمجموعه‌های این مشکل به شرح زیر بودند:

۱-۱: سواد رسانه‌ای پایین والدین: شرکت کنندهٔ شمارهٔ ۲، ۵، ۶ و ۱۰ می‌گویند که خودشان اطلاعات کافی برای کار با ابزارهای آموزش از راه دور نداشته‌اند و کسی در این مسیر آنها را مورد آموزش قرار نداده است؛ آنها می‌گویند «این معلم می‌گفت اسکای روم بهتره، اون یکی تماس تصویری واتس‌آپ رو ترجیح می‌داد؛ بعدی می‌گفت تلگرام نصب کن که فایل‌ها بهتر بیان، من وسط این اسم‌ها گیج بودم و نمی‌دونستم باید باهاشون چیکار کنم». نکتهٔ قابل توجه آن است که در این مسیر، فرزندان دیگر این والدین بهترین راهنمایشان بوده‌اند.

۲-۱: سواد رسانه‌ای پایین معلمان: شرکت کنندهٔ شمارهٔ ۳، ۵ و ۱۱ مدعی هستند که معلمان باید آموزش‌هایی در این حوزه دریافت می‌کردند که چگونه بتوانند مفاهیم آموزشی را از راه دور به دانش‌آموز آموزش دهند. آنها می‌گویند «معلم بچه‌م به اندازهٔ ما گیج بود؛ هر سوالی ازش می‌پرسیدیم می‌گفت نمی‌دونم... منم مثل شمام... من تجربهٔ همچین چیزی رو نداشتم... بزارید فکر کنم...». برخی معلمان نیز به دلیل سن بالا و حوصلهٔ کمتر برای سروکار با فناوری، با ابزارهای ارتباط از راه دور ارتباط برقرار نمی‌کردند و همین امر موجب تاخیر در شروع آموزش بود. شرکت‌کنندگان ۴، ۱۳ و ۱۴ این مورد را ذکر کردند.

۳-۱: کاهش کلی کیفیت آموزش: عدم قطعیت در مورد شرایط و ناآشنایی با آن، در افراد احساس عدم اطمینان ایجاد می‌کند و فشار روانی را افزایش می‌دهد. افزایش فشار روانی با کارایی بهینهٔ مغز و بازدهی آموزش همبستگی منفی دارد؛ بسیاری از والدین به دلیل تجربهٔ فشار روانی زیاد روی خود و فرزندان‌شان، آموزش را متوقف و به زمانی دیگر موکول کردند. شرکت کنندهٔ ۱، ۱۱، ۱۲، ۱۴ می‌گویند «درسته که بچه‌م با توقف آموزشش خیلی پسرفت می‌کنه ولی سعی می‌کنم خودم چیزهایی که یاد گرفته رو باهاش تمرین کنم تا فراموش نکنه تا بعدا بتونه با برگشتن به مدرسه چیزهای جدید یاد بگیره؛ این شیوهٔ آموزش بی فایده است...».

۲. مشکلات مربوط به امکانات: در دوران کرونا و با توجه به آنلاین شدن آموزش‌ها و به کارگیری آموزش از راه دور، امکانات نرم‌افزاری و سخت‌افزاری نقشی غیر قابل انکار در فرایند آموزش ایفا می‌کردند؛ به همین دلیل نیز قالب تجارب والدین از مشکلات آموزشی طی این دوران، به مسئلهٔ کمبود امکانات مربوط بود. زیرمجموعه‌های مطرح شده در این حیطه به شرح زیر بودند:

۱-۲: عدم دسترسی تمامی دانش‌آموزان با نیازهای ویژه به ابزارهایی نظیر تلفن‌های هوشمند، رایانه‌ها و تبلت‌ها: آموزش آنلاین و از راه دور در وهلهٔ اول به وجود ابزارهای الکترونیک نظیر رایانه، تبلت و گوشی‌های هوشمند جهت برقراری ارتباط نیازمند است. بسیاری از والدین در این حیطه دارای مشکل بودند. شرکت کنندگان اغلب اظهار می‌کردند که کلاس‌های فرزندشان را با گوشی خودشان برگزار کرده‌اند و برای تنظیم کارهای خود دچار مشکلات بسیاری شده‌اند.

۲-۲: عدم دسترسی بسیاری از این دانش‌آموزان به اینترنت و هزینهٔ بالای آن: وصل شدن به شبکهٔ اینترنت هزینهٔ اضافه‌تری بر خانواده‌ها تحمیل می‌کند و فشار زیادی بر بسیاری از آنان تحمیل می‌کند. شرکت کنندهٔ ۲، ۷، ۸ و ۹ از این هزینه‌ها بسیار سخن گفتند: «ما مردیم انقدر بسته‌های اینترنت

[Downloaded from mail.joec.ir on 2026-10-22]

[DOR: 20.1001.1.16826612.1400.21.2.9.9]

خریدیم آخرشم که هیچی به هیچی؛ کاش این کارا موثر بود. همش یا باید یه اپلیکیشن دانلود می‌کردیم یا فایل‌های سنگین تصویری معلم که درس می‌داد که تند تند بسته‌های اینترنت‌مون رو تموم می‌کرد؛ سرعت دانلودم که می‌دونید چجوریه کلی طول می‌کشید فایل‌ها دانلود بشن؛ کاش حداقل اینترنت رایگان داشتیم».

۳-۲: مشکلات شبکهٔ شاد در رابطه با دانش‌آموزان با نیازهای ویژه: نرم‌افزار اصلی تولید شده توسط نظام آموزش و پرورش یعنی شبکهٔ شاد از فایل‌های تصویری با حجم بالا حمایت نمی‌کرد بنابراین بارگزاری فایل‌های آموزشی توسط معلمان با اختلال مواجه می‌شد؛ همچنین صفحه‌خوان‌ها با نرم‌افزارهای تولید شده برای آموزش مجازی همچون شبکهٔ شاد تطابق نداشتند. مشکلات شبکهٔ شاد در گفته‌های تمامی شرکت‌کنندگان ذکر شد.

۴-۲: کمبود منابع دیجیتال نظیر وب‌سایت‌ها و اپلیکیشن‌های مناسب: نکتهٔ قابل توجه دیگر، نبود وب‌سایت‌ها و اپلیکیشن‌های مناسب برای این گروه از دانش‌آموزان به زبان فارسی است. این درحالی است که در کشورهای پیشرفته تعداد این وب‌سایت‌ها و اپلیکیشن‌ها آنقدر زیاد است که والدین برای انتخاب مناسب‌ترین آنها نیاز به راهنمایی متخصصان دارند و به همین منظور پروژه‌ای تحت عنوان «HundrED» در دانشگاه هاروارد انجام شده است که در بیش از ۱۰۰ کشور سفیرهایی برای شناسایی این امکانات دارد و ماموریت خود را کمک به شکوفایی کودکان و آموزش از طریق فناوری می‌داند. شرکت‌کنندگان ۱، ۳، ۴ و ۱۳ این مورد را چنین مطرح کردند که «حالا که معلم و مدرسه نمی‌تونستن آموزش رو درست جلو ببرن، خودم تصمیم گرفتم بهش یاد بدم ولی برای این کار ابزار نیاز داشتم. شروع کردم دنبال سایت‌ها یا اپلیکیشن‌هایی بگردم که بهم کمک کنن ولی هرچی اپلیکیشن‌های خوبی به زبان انگلیسی داشتیم، تو فارسی هیچی نداشتیم».

۵-۲: محدود شدن یادگیری از راه عمل: یادگیری از راه عمل یکی از بهترین شیوه‌های یادگیری برای تمامی کودکان به ویژه کودکان با نیازهای ویژه است. حضور در خانه و کمبود امکانات عملکردی، فرصت این نوع یادگیری را برای این گروه کاهش می‌دهد. شرکت‌کنندگان ۲، ۱۱، ۱۲ و ۱۴ گفتند: «معلمش تو کلاس وسیله‌هایی داره که با کمک اونا کمکش می‌کنه یه چیزهایی رو درک کنه ولی ما نمی‌تونستیم همه چیز رو بیاریم تو خونه».

۳.مشکلات مربوط به نگرش: یکی از موانع اصلی پیشرفت آموزش کودکان با نیازهای ویژه، نگرش منفی اولیای آموزشی و دست اندرکاران حوزهٔ تعلیم و تربیت به این گروه است؛ به دلیل تعداد کمتر این گروه از دانش‌آموزان نسبت به دانش‌آموزان عادی و بودن در اقلیت، اغلب فکر کردن در مورد مسائل این گروه از کودکان به تعویق انداخته می‌شود. این مشکلات در دو قالب توسط والدین بیان شدند:

۱-۳: لحاظ نشدن دانش‌آموزان با نیازهای ویژه و تفاوت‌هایشان در برنامه‌های شبکهٔ آموزش مثل نبود رابط ناشنوایان یا زیرنویس: دانش‌آموزان با نیازهای ویژه و تفاوت‌هایشان در برنامه‌های شبکهٔ آموزش و شبکهٔ شاد لحاظ نشده بودند. در شبکهٔ آموزش رابط ناشنوایان برای برنامه‌ها وجود نداشت یا گفته‌های معلم زیرنویس نمی‌شد. شرکت‌کنندگان ۵، ۸ و ۱۳ گفتند: «این بچه‌ها نسبت به بچه‌های عادی خیلی آسیب‌پذیرترند پس باید فکر بیشتری در موردش بشه، حمایت بیشتری ازشون بشه و برنامه‌ریزی دقیق‌تری در موردشون اتفاق بیفته نه اینکه کلا فراموش بشن. نه تو مدرسه تلوزیونی فکری براشون بشه نه تو شبکهٔ شاد جایی داشته باشن».

۲-۳: مسئولیت‌ناپذیری معلمان در قبال آموزش دانش‌آموزان با نیازهای ویژه: معلمان کودکان با نیازهای ویژه همواره فشار بسیاری را در جهت آموزش این کودکان متحمل می‌شوند. شرایط ویژهٔ کرونا این

[Downloaded from mail.joec.ir on 2026-10-22]

[DOR: 20.1001.1.16826612.1400.21.2.9.9]

فشار را چندین برابر نیز ساخته بود. بسیاری از معلمان تمام تلاش خود را برای خدمات‌رسانی به دانش‌آموزان‌شان انجام دادند چنان که برخی به شکل حضوری در خانهٔ دانش‌آموزان‌شان حاضر می‌شدند و کار آموزش را جلو می‌بردند ولی در موارد معدودی گلایهٔ والدین از رها شدن فرزندشان از جانب مدرسه و معلم وجود داشت. شرکت‌کنندگان ۴ و ۱۴ این مورد را چنین ذکر کردند که «من راه چارهٔ دیگه‌ای نداشتم؛ مجبور بودم دائم به معلمش زنگ بزنم و ازش بپرسم می‌خواد چیکار کنه ولی اون می‌گفت کاری نمی‌شه کرد و انگار بچه‌م رو ول کرده بود».

بحث و نتیجه‌گیری

نتایج پژوهش حاضر در بررسی تجربه‌های والدین دانش‌آموزان با نیازهای ویژه از مشکلات آموزش در دوران کرونا نشان داد که این مشکلات را می‌توان در سه موضوع اصلی با عنوان مشکلات ناظر بر آموزش ناکافی، امکانات و مسائل نگرشی خلاصه کرد. با بررسی مضمون‌های استخراج شده در این پژوهش، به نظر می‌رسد که در میان مشکلات آموزشی دانش‌آموزان با نیازهای ویژه طی این دوره، مشکلات ناظر بر امکانات از سایر مشکلات آموزشی نقش پررنگ‌تری دارد. با توجه به ماهیت کیفی پژوهش و جدید بودن موضوع کرونا و مسائل آن، مقاله‌ای برای مقایسهٔ نتایج پژوهش پیدا نشد.

در تبیین یافته‌های پژوهش در زمینهٔ مشکلات ناظر بر آموزش ناکافی می‌توان گفت ادبیات پژوهش مدعی است که برای طراحی موثر آموزش آنلاین و آموزش از راه دور برای این گروه باید ابتدا موانع گروه‌های با نیازهای ویژه را شناسایی کنیم و سپس دوره‌های موجود را با در نظر گرفتن این موانع، متناسب‌سازی کنیم؛ هرچند برخی معلمان مدعی هستند که این امر شدنی نیست اما در رابطه با این گروه باید صبور بود زیرا سازگاری با تغییرات در ایشان زمان بیشتری می‌برد؛ با این وجود پیشنهادهایی برای بهبود یادگیری از راه دور برای این گروه ارائه شده است (کاتالانوا، ۲۰۱۴؛ کلیر، ۲۰۲۰):

- انتظارات خود را روشن کنید؛
- در مورد نحوهٔ استفاده از فناوری و نرم‌افزاها به دانش‌آموزان آموزش دهید؛
- فایل‌های تصویری مثل پاورپوینت‌ها حتما صدا داشته باشند؛
- برنامهٔ درسی با تاریخ دقیق روشن باشد؛
- هدف از انجام تمامی تکالیف را بیان کنید؛
- دستورالعمل‌های گام به گام ارائه بدهید؛
- بازخورد فوری بدهید؛
- حداقل یک‌بار ملاقات حضوری داشته باشید؛
- زمان امتحان را برای این گروه تمدید کنید و شیوه‌های مختلفی برای امتحان داشته باشید؛
- شیوهٔ ارزشیابی نهایی و ارائهٔ تکلیف را با توجه به توان و ترجیح دانش‌آموز انتخاب کنید؛
- این احتمال را در نظر داشته باشید که در طول مدت دور بودن از فضای آموزشی، ممکن است بعضی مهارت‌ها از دست بروند بنابراین با ارزیابی دائمی آنها را مشخص و دوباره برایشان برنامه‌ریزی کنید.

کاتالانوا (۲۰۱۴) در یک مطالعهٔ زمینه‌یابی در مورد میزان رضایت دانش‌آموزان با ناتوانی از خدمات آنلاین مدرسه در مقایسه با خدمات حضوری بیان کرد چهل و شش درصد این گروه مدعی بودند ناتوانی و مشکلات مربوط به آن نظیر مصرف دارو، مشکل در تمرکز، مدیریت زمان و مشکل در آزمون‌ها موجب عدم موفقیت‌شان در یادگیری آنلاین می‌شود. بسیاری از والدین مدعی‌اند فاقد راهنمایی و همکاری با مدارس و معلمان بودند. این موضوع منجر به آموزش نادرست و از دست رفتن یادگیری شده است. پس باید راهنماهای کاملی برای والدین فراهم شود و برای توفیق والدین در این نقش جدید، آموزش از طریق متخصصان و ارزیابی منظم نیاز است. بنابراین باید پروتکل‌هایی برای ارتباط و آموزش والدین پدید آورد (اکسیلند، ۲۰۲۰).

[Downloaded from mail.joec.ir on 2026-10-22]

[DOR: 20.1001.1.16826612.1400.21.2.9.9]

در بررسی یافته‌های پژوهش در زمینهٔ مشکلات ناظر بر امکانات می‌توان با استناد بر گزارش‌های سازمان آموزش و پرورش، سازمان آموزش و پرورش استثنایی و گزارش‌های رسمی وزارت ارتباطات گفت که حدود نیمی از دانش‌آموزان عادی و با نیازهای ویژه به امکاناتی که لازمهٔ آموزش‌های آنلاین و آموزش از راه دور هستند، دسترسی ندارند. البته که باید توجه داشت که این مسائل بهانه‌ای برای توجه نکردن به آموزش این گروه نباشد (ویل، ۲۰۲۰). توجه به این نکته حائز اهمیت است که فراهم آوردن زیرساخت‌های این شیوهٔ آموزشی و صرف هزینه برای آن می‌تواند در طولانی مدت به لحاظ اقتصادی و زیست‌محیطی بسیار مقرون به صرفه باشد چنان که مساعدت در تهیهٔ ابزارهای الکترونیک و فراهم کردن اینترنت برای دانش‌آموزان و جایگزینی این ابزارها در آموزش و جایگزینی کتاب‌های الکترونیک به جای کتاب‌های چاپی، به کاهش هزینه‌های چند هزار میلیاردی چاپ سالانهٔ کتاب‌های درسی و کمک آموزشی و قطع نکردن درختان به منظور تهیهٔ کاغذ برای این کتاب‌ها، می‌انجامد. این ابزارها همچنین امکان بهره‌گیری از سایر رسانه‌های آموزشی را نیز علاوه بر کتاب فراهم می‌سازند. به گزارش سازمان آموزش و پرورش استثنایی استان‌های مختلف، این اقدام در مقیاس کوچک در استان‌های فارس، خراسان رضوی، خوزستان و کردستان در حال انجام است و تجربه‌های موفقیت‌آمیزی به دنبال داشته است. همچنین اقدامی در جهت جذب نیروهای متخصص جهت طراحی اپلیکیشن و وب‌سایت‌هایی برای این گروه از دانش‌آموزان ضروری است.

در زمینهٔ مسائل نگرشی مرتبط با مشکلات آموزشی کودکان با نیازهای ویژه در دوران کرونا می‌توان گفت که مشکلات آموزشی این گروه طی این دوران را می‌توان نمونه‌ای کوچک از سایر مشکلات این گروه از دانش‌آموزان در زمینه‌های گوناگون دانست که به واسطهٔ نبود قوانین حمایتی نیرومندی نظیر قانون PL108-446 در امریکا یعنی قانون بهبود آموزش افراد با ناتوانی که در سال ۲۰۰۴ تصویب شد، شکل گرفته‌اند (کرک، گالاگر و کولمن، ۱۳۹۵). در اقلیت قرار گرفتن این گروه به معنای کم اهمیت بودن آنان نیست و وجود قوانین حمایتی نیرومندی نظیر قانون مذکور، متضمن توجه مسئولان در زمینهٔ رسیدگی به این نیازهای گوناگون این گروه در حوزه‌های مختلف از جمله نیازهای آموزشی است.

در کل نتایج پژوهش حاضر با بررسی تجربه‌های والدین دانش‌آموزان با نیازهای ویژه از مشکلات آموزش در دوران کرونا در جهت شناسایی مشکلات آموزشی اقدام کرد تا بستر مناسبی برای بهبود شرایط فراهم شود. در نتیجه با به کارگیری این نتایج می‌توان آموزشی مناسب برای این گروه از دانش‌آموزان فراهم کرد. ضمن اینکه توجه به این نکته ضروری است که با وجود موانع مذکور، آموزش آنلاین و از راه دور با توجه به نتایج مصاحبه‌ها و ادبیات پژوهش حائز ویژگی‌هایی است که می‌تواند تسهیل کنندهٔ آموزش این کودکان باشد (نادورنی، ۲۰۲۰؛ نتولیکی، تیمرز و توسکانو، ۲۰۲۰؛ جوزف، ۲۰۲۰، موسسهٔ زمان برای یادگیری، ۲۰۲۰). از جملهٔ این ویژگی‌ها می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- حفظ ایمنی دانش‌آموزان و معلمان
- پرهزینه بودن آموزش و پرورش ویژه و امکان‌پذیر نبودن توسعهٔ مدرسه‌ها و کلاس‌های ویژه در مناطق کم جمعیت و فقیر که توسط آموزش از راه دور پوشش داده می‌شود.
- فراهم شدن امکان آموزش فردی با توجه به نیمرخ نقاط قوت و ضعف
- فراهم شدن امکان بازخورد آنی و بنابراین ارتقای یادگیری
- ارتباط بهتر بعضی گروه‌ها مثل دانش‌آموزان درخودمانده با ابزار به جای انسان
- فراهم شدن امکان آموزش انفرادی

[Downloaded from mail.joec.ir on 2026-10-22]

[DOR: 20.1001.1.16826612.1400.21.2.9.9]

- فراهم شدن فرصت ایجاد دوستی از طریق دسترسی به شبکه‌های اجتماعی و به نوعی شمول اجتماعی این گروه
- پیوند محکم معلمان با والدین که به ویژه در مورد دانش‌آموزان با ناتوانی بسیار ضروری است
- ایجاد فرصت همکاری معلمان به طور گسترده و در سطح ملی با یکدیگر
- حواسپرتی کمتر و آرامش محیط خانه که فرصت جذب بهتر اطلاعات را می‌دهد.
- فرصت کودک برای یادگیری با سرعت متناسب خودش
- تمرکز بیشتر آموزش خانگی و یک به یک بودن یادگیرنده و یاد دهنده
- از بین رفتن برخی موانع در یادگیری از راه دور مثل مسئلهٔ مدیریت زمان
- امکان ذخیره و تکرار مکرر مواد آموزش از راه دور

از جمله محدودیت‌های پژوهش حاضر می‌توان به دسترسی اینترنتی یا تلفنی به شرکت‌کنندگان اشاره کرد که ممکن است بر اطلاعات ارائه شده تاثیر داشته باشد. با در نظر گرفتن نتایج این مطالعه پیشنهاد می‌شود معلمان هم از راه آموزش در دانشگاه فرهنگیان و هم آموزش ضمن خدمت، از رویکردها و روش‌های آموزشی از راه دور و آنلاین آگاه شوند تا بتوانند از این رویکردها و روش‌ها برای پاسخ‌گویی به نیازهای متنوع دانش‌آموزان استفاده کنند. همچنین افزایش تمرکز روی آموزش والدین و ساخت راهنماهای ویدئویی برای آنان، ساخت ابزارها، وب‌سایت‌ها و اپلیکیشن‌های آموزشی برای کودکان با نیازهای ویژه و قرار دادن تسهیلات در اختیار این خانواده‌ها جهت کاهش مسائل ناشی از کمبود امکانات توصیه می‌شود. همچنین به دلیل فقط اطلاعات و خلا ادبیات پژوهش در این زمینه، انجام پژوهش‌های هرچه بیشتر در حیطهٔ تاثیرات اپیدمی کرونا بر آموزش ویژه توصیه می‌شود.

پی‌نوشت‌ها

۱. به شماره ۳۱/۵۷۲۶ تاریخ ۱ اردیبهشت ۱۳۹۷. اولین گام در راه آموزش و پرورش ویژه بیش از هشتاد سال قبل برداشته شده است. از سال ۱۳۴۷ با تشکیل دفتری به نام «دفتر آموزش کودکان و دانش‌آموزان استثنایی» در وزارت آموزش و پرورش، فعالیت این بخش از آموزش و پرورش در قالب مدارس استثنایی و اغلب با تشکیل کلاس ویژه در مدرسهٔ عادی، شکل دولتی و رسمی به خود گرفت و در سال ۱۳۶۹ در مجلس شورای اسلامی، سازمانی با عنوان «سازمان آموزش و پرورش استثنایی» وابسته به وزارت آموزش و پرورش تأسیس شد و در ابعادی وسیع‌تر، اهداف و وظایفی گسترده‌تر از سابق، گروه‌های بیشتری از کودکان و دانش‌آموزان با ناتوانی را تحت پوشش قرار داد.

2. member by Implementation

3. Peer check

4. investigator triangulation

منابع

کرک، س؛ گالاگر، ج و کولمن، م (۲۰۱۵). روان‌شناسی و آموزش کودکان استثنایی بر اساس DSM5. ترجمهٔ ملک‌محمدی، ح و مشکانی، م (۱۳۹۵). انتشارات ارسباران.

سازمان آموزش و پرورش استثنائی کشور (۱۳۹۷). آمار کودکان استثنائی کشور. قابل دسترس در:
http://csdeo.ir/index.jsp?fkeyid=&siteid=1&pageid=304

سند برنامهٔ درسی ملی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۱). قابل دسترس در:
http://mebtedaei.yazdedu.ir/documents/110271/0/%D8%A8%D8%B1%D9%86%D8%A7%D9%85%D9%87%20%D8%AF%D8%B1%D8%B3%DB%8C%20%D9%85%D9%84%DB%8C%2B%20%D8%A7%D8%B3%D9%86%D8%A7%D8%AF.pdf?version=1.0&t=1467084820547

سیگارودی. ع، دهقان نیری. ن، رهنورد. ز و سعید. ع (۱۳۹۱). روش‌شناسی تحقیق کیفی: پدیدار شناسی. *مجلهٔ پرستاری و مامایی جامع نگر*، ۲۲ (۶۸): ۶۳-۵۶.

شجاعی، س و مولایی آرپناهی، ع. آموزش متمایز برای دانش‌آموزان با نیازهای ویژه. *تعلیم و تربیت استثنایی*؛ ۱۷ (۲۰): ۳۸-۲۳.

عابدی، ح (۱۳۸۹). کاربرد روش تحقیق پدید شناسی در علوم بالینی. *فصلنامهٔ راهبرد*، ۱۹ (۵۴): ۲۲۴-۲۰۷.

نادری، س و یاریقلی، ب (۱۳۹۹). تجربه‌های سرپرستان کودکان با نیازهای ویژه از مشکلات آموزشی؛ *فصلنامهٔ کودکان استثنایی*؛ ۲۰ (۱): ۵۷-۷۲.

نوری و مهرمحمدی، م. (۱۳۹۰). الگویی برای بهره‌گیری از روش نظریه برخاسته از داده‌ها در پژوهش‌های تربیتی. *فصلنامهٔ مطالعات برنامه درسی ایران*. ۶ (۲۳): ۳۵-۸.

Catalanoa, A. (2014). Improving Distance Education for Students with Special Needs: A Qualitative Study of Students' Experiences with an Online Library Research Course. *Journal of Library & Information Services in Distance Learning*. 8:1-2, 17-31, DOI: 10.1080/1533290X.2014.902416.

[Downloaded from mail.joec.ir on 2026-10-22]

[DOR: 20.1001.1.16826612.1400.21.2.9.9]

Clare, J (2020). Apps for Students with Special Needs- As School Buildings Shutter. available at: https://www.edutopia.org/article/apps-students-special-needs-school-buildings-shutter

ExcelinEd (2020). Special education and distance learning: Supporting Students Through the Pandemic. available at: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwiSwbGf6PTrAhUNwlkKHQdQCHUQFjAAegQIAhAB&url=https%3A%2F%2Fwww.excelined.org%2Fdownloads%2Fspecial-education-and-distance-learning-resource-guide%2F&usg=AOvVaw06zJo_VffXEkjrBBkv2DHn

International Research and Training Center for Rural Education, UNESCO, Institute for Information Technologies in Education, UNESCO, Smart Learning Institute, Beijing Normal University, China. Guidance on Active Learning at Home during Educational Disruption: Promoting student's self-regulation skills in COVID-19 outbreak, 2020 available at: https://iite.unesco.org/wpcontent/uploads/2020/04/Guidanceon-Active-Learning-at-Home-inCOVID-19-Outbreak.pdf

Joseph, M. COVID-19: Delivering special needs services at home (2020) [internet] available at: https://districtadministration.com/covid-19-how-to-help-special-needs-students-continue-learning-at-home/

Nadworny, E. (2020). With Schools Closed, Kids with Disabilities Are More Vulnerable Than Ever. [blog post] available at: https://www.npr.org/2020/03/27/821926032/with-schools-closed-kids-with-disabilities-are-more-vulnerable-than-ever

Netolicky, D., Timmers, K., & Tuscano, F.J. (2020). Thinking about Pedagogy in an Unfolding Pandemic. [blog post]. available at: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwi90IDe9fTrAhUVuHEKHZEMBg4QFjAAegQIBRAB&url=https%3A%2F%2Fissuu.com%2Feducationinternational%2Fdocs%2F2020_research_covid-19_eng&usg=AOvVaw3smCRDdGtr83Sg9iCvOyOu

Petretto, D. R., Masala, I., & Masala, C. (2020). Special educational needs, distance learning, inclusion and COVID-19. Education Sciences,10(6), 154.https://doi.org/10.3390/educsci10060154

Petrie. C., Aladin. K., Ranjan. P., Javangwe. R., Gilliland. D., Tuominen. S., Lasse. L. Spotlight: Quality education for all during Covid-19 crisis. 2020. Available at: https://hundredcdn.s3.amazonaws.com/uploads/report/file/15/hundred_spotlight_covid-19_digital.pdf

Tavakoli. E., Yadollahi. S. (2021). Homeschooling opportunities for students with special needs during Corona: Recommendations for teachers and parents. 8th International Conference of Modern Research in Psychology, Counseling, and Educational Sciences.

Time4learning (2020) Homeschooling Special Needs Children [internet] available at: https://www.time4learning.com/homeschooling/special-needs/

Weale, S. (2020). English schools 'using coronavirus as excuse' not to teach special needs pupils.Retrieved on 15 June 2020 from: https://www.theguardian.com/education/2020/jul/01/english-schools-using-coronavirus-as-excuse-not-to-teach-special-needs-pupils

Yazcayir. G., Gurgur. H. (2021). Students with Special Needs in Digital Classrooms during the COVID-19 Pandemic in Turkey. *Pedagogical Research* 6 (1), 2468-4929.

Yu, S., Park, H. (2020). Early Childhood Preservice Teachers' Attitude Development Toward the Inclusion of Children with Disabilities. *Early Childhood Educ J*. https://doi-org. ezp. semantak.com/10.1007/s10643-020-01017-9.

[Downloaded from mail.joec.ir on 2026-10-22]

[DOR: 20.1001.1.16826612.1400.21.2.9.9]

[Downloaded from mail.joec.ir on 2026-10-22]

[DOR: 20.1001.1.16826612.1400.21.2.9.9]